

УДК 347.77

Ю.Л. БОШИЦЬКИЙ

*Юрій Ладиславович Бошицький, професор,
заслужений юрист України, ректор Київського уні-
верситету права НАН України*

ІННОВАЦІЙНІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Значення інтелектуальної власності як рушійної сили процесу пізнання та створення матеріальних благ стає визначальним у процесах економічного, соціального і культурного розвитку країн світу. Будучи за своєю природою не політизованою сферою, інтелектуальна власність помітно впливає на міжнародні відносини загалом, а також на відносини окремих країн і регіональних угруповань. Інтелектуальна власність стала найбільш цінним капіталом людства і в усьому світі вже є об'єктом цивільного обороту. Зростає значення інтелектуальної діяльності, особливо її результатів, для соціально-економічного розвитку будь-якого суспільства, попит на неї також інтенсивно зростає. Інтелектуальна власність часто стає об'єктом неправомірних дій, зловживання, недозволеного використання, а отже, потребує надійної та ефективної правової охорони.

Посилення правової охорони інтелектуальної власності необхідне ще й тому, що інтелектуальна діяльність, як показує досвід країн з розвинутою економікою, визначатиме стратегію і тактику соціально-економічного розвитку країни. Пріоритетне місце будуть посідати не виробництво, а наука, культура й техніка. Саме освіта, культура поведінки, науково-технічний рівень виробництва, література, мистецтво та багато інших складових визначатимуть рівень цивілізації в найближчі десятиліття.

Так, наприклад, у 2018 р. власники такого важливого об'єкта ІВ, як товарні знаки, направили в Центр Всесвітньої організації інтелектуальної власності (далі – ВОІВ) з арбітражу та посередництва рекордну кількість спорів (3 447) для розгляду за процедурою Єдиної політики щодо врегулювання суперечок у сфері доменних імен: саме так відреагував бізнес на збільшену кількість веб-сайтів, що використовувались для збуту контрафактної продукції, махінацій, фішингу та інших видів зловживання товарними знаками в онлайн-середовищі¹. Також у 2018 р. понад половина усіх міжнародних патентних заявок, що надійшли до Всесвітньої організації інтелектуальної власності, вперше були подані винахідниками з країн Азії, при цьому ще один рекорд минулого року – в наданні глобальних послуг ВОІВ у галузі інтелектуальної власності завершився значним зростанням кількості заявок, що були подані в Китаї, Індії та Республіці Корея. Найбільше число міжнародних патентних заявок, що надходять до ВОІВ, припадає на країни Азії, що має величезне значення для економіки цього динамічно розвиваючого регіону, а ще свідчить про історично значущі переміщення інноваційної активності із Заходу на Схід².

У даній статті спробуємо розглянути декілька напрямів оптимізації розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні. І запропонуємо декілька векторів правового характеру.

Вектор перший. Розвиток національної системи охорони інтелектуальної власності в контексті інтеграції України у європейську спільноту вбачається складовою міжнародної системи її охорони. Наразі схвалена Національна стратегія розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період до 2020 р.³, в якій визначено загальні положення пріоритетів та перспектив розвитку Національної системи інтелектуальної власності, зокрема мету, стратегічні напрями та основні завдання, на використання яких має бути спрямована діяльність щодо реалізації державної політики в сфері інтелектуальної власності. Водночас залишилось чимало не розв'язаних завдань у її попередниці – Концепції розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності на 2009–2014 рр.⁴, яка була схвалена рішенням Колегії Державного департаменту інтелектуальної власності (Протокол від 11 березня 2009 р. № 11) з метою визначення шляхів подальшого розвитку та вдосконалення державної системи правової охорони інтелектуальної власності, пріоритетами якої є максимально повне, своєчасне, якісне забезпечення фізичним та юридичним особам набуття й захисту прав інтелектуальної власності відповідно до міжнародних норм і стандартів. Серед них забезпечення надійних гарантій правової охорони інтелектуальної власності є невід'ємним атрибутом державності будь-якої

цивілізованої країни. Для того є достатнє правове підґрунтя: положення Конституції України (ст. ст. 41, 54), норми Цивільного кодексу України (Книга IV «Право інтелектуальної власності»), Господарського, Кримінального, Митного кодексів України, Кодексу України про адміністративні правопорушення. В Україні діють спеціальні закони у сфері інтелектуальної власності: «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»⁵, «Про охорону прав на промислові зразки»⁶, «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»⁷, «Про охорону прав на сорти рослин»⁸, «Про охорону прав на зазначення походження товарів»⁹, «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем»¹⁰, «Про авторське право і суміжні права»¹¹, «Про захист економічної конкуренції»¹², «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм»¹³, «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаних з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування»¹⁴. Є низка підзаконних актів.

В Україні сьогодні сформовано організаційну структуру органів, які забезпечують діяльність у сфері охорони інтелектуальної власності: вона створена і діє, існує потужна нормативно-правова база, яка в цілому відповідає міжнародним нормам і стандартам, розбудована відповідна інфраструктура, запроваджені механізми реалізації правових норм.

Однак попри те, що значно підвищився рівень захисту прав інтелектуальної власності, координація зусиль правоохоронних та контролюючих органів по боротьбі з піратством у сфері інтелектуальної власності, діє система патентно-інформаційного забезпечення, національна система підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації фахівців, у сфері інтелектуальної власності є чимало не вирішених питань.

Як свідчить практика та масові порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності, ця система має вразливі місця. Вони добре відомі фахівцям, і від їх нагадування справа не зрушиться з місця доти, доки дотримання непогано виписаних норм чинного законодавства стане нормою для володільців майнових прав, їх користувачів і державних посадовців. Дефіцит таких в Україні очевидний, він посилюється із змінами політичних еліт та намаганням їх формувати команди управлінців не за професійними ознаками, як освіта, досвід роботи, наявні здобутки, а за приналежністю до цієї політичної сили.

Національна стратегія інтелектуальної власності України на період до 2020 р. передбачає, по-перше, удосконалення законодавства України у сфері інтелектуальної власності з урахуванням набутого досвіду, у тому числі й іншими країнами, а також останніх змін і сучасних тенденцій в окресленій галузі, з метою створення максимально сприятливих правових, організаційних та економічних умов для юридичних і фізичних осіб щодо набуття, здійснення та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності. По-друге, удосконалення охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності (система та застосування) з метою покращення ефективності процедур, спрямованих на попередження, виявлення та припинення порушень прав на об'єкти інтелектуальної власності та заходів покарання, які застосовуються до таких правопорушень; зміцнення технічної бази та розвиток науково-технічного потенціалу заінтересованих міністерств і відомств; посилення ролі інтелектуальної власності в усіх сферах діяльності, яка здійснюється на території України. По-третє, формування правової культури з питань інтелектуальної власності серед населення України, у тому числі з використанням сучасних телекомунікаційних засобів.

Стратегія формується із глибокого аналізу законодавчої діяльності та чинників, які на неї впливають. Повинні бути аналітичні видання, в яких на основі комплексного аналізу висвітлюються основні тенденції і напрями розвитку світового співтовариства, частиною якого є Україна, самого українського суспільства у сфері державного будівництва, економіки, науки і освіти.

На сучасному етапі розвитку економіки країни конче необхідне стимулювання інвестиційних ініціатив у сфері інтелектуальної власності для розвитку нових починань, підтримки інновацій, особливо впровадження нових і найкращих інвестицій в освіту, навчання, науку на основі використання творів мистецтва, наукових здобутків та новітніх розробок у галузі інформаційно-комунікаційних технологій.

Це завдання створення відкритої та ефективної національної економіки, що заохочує інновації, винагороджує ініціативу і забезпечує високі соціальні стандарти. Влада чітко задекларувала вибір шляху запровадження інноваційної моделі структурної перебудови та зростання економіки, утвердження України як високо-технологічної європейської держави для забезпечення випереджаючого розвитку та входження до технологічно розвинутих держав світу.

Вектор другий. Сучасна стратегія інноваційного розвитку українського суспільства – це розробка новітніх наукових ідей та технологій. У цьому контексті розвиток інтелектуальної сфери в Україні потребує як удосконалення нормативної бази, так і удосконалення механізмів державного управління сферою інтелектуальної власності та розвитку інституційної бази. Також сьогодні є актуальним покращення механізмів набуття правової охорони інтелектуальної власності, поліпшення стимулювання в сфері інтелектуальної власності та створення ефективних механізмів захисту прав інтелектуальної власності. Тому необхідна розробка дієвих методик запобігання, протидії, розслідування злочинів у сфері інтелектуальної власності, покращення обізнаності та розвитку високої культури широких верств населення в сфері інтелектуальної власності. Досягнення зазначеного потребує підвищення рівня освіти у сфері інтелектуальної власності, в тому числі юридичної освіти, розширення міжнародного партнерства, співробітництва, взаємодії у сфері інтелектуальної власності. Інша, не менш важлива проблема – це забезпечення високого рівня інтелектуальної безпеки, вирішення питань утилізації виробів, в яких реалізовані об'єкти інтелектуальної власності, а також фінансове та матеріально-технічне забезпечення впровадження інноваційної моделі розвитку українського суспільства. Окреме питання – це здійснення національного моніторингу та оцінки впровадження

новітніх ідей, розробок, нанотехнологій та грид-технологій. Сьогодні відомі три найважливіші інформаційні технології: Інтернет – як мережа комп'ютерів, об'єднаних каналами з протоколами TCP/IP для зв'язку, Веб – як мережа сайтів, що використовують гіперпосилання для переходів і Грид – як обчислювальна інфраструктура, яка забезпечує безперервний доступ до обчислювальних потужностей і ресурсів зберігання даних, розподілених по всьому світу.

Стратегія інноваційного розвитку Української держави повинна враховувати численні питання та виклики розвитку глобалізації, яка потребує теоретичного осмислення тенденцій в еволюції правової, кібернетичної, психологічної і економічної науки та особливо науки права інтелектуальної власності.

Найбільш актуальними питаннями в зазначеному вище контексті є наступні: по-перше, становлення дієвої й ефективної правової та інституційної системи охорони права інтелектуальної власності в Україні; по-друге, доцільність імплементації передового досвіду країн Центрально-Східної Європи у сфері інтелектуальної власності у національне законодавство, по-третє, його гармонізація з європейськими та світовими стандартами.

У сфері реалізації інтелектуальної власності є проблема створення нових технологій, інновацій на основі винаходів. У світі 75 % всього економічного ефекту від виробничого використання винаходів забезпечується дуже невеликою їх кількістю (приблизно 3–7 %). А 25 % ефекту припадає на частку 93–97 % винаходів. Результативність тієї чи іншої винахідницької діяльності можна визначити лише її впровадження та відповідний економічний ефект. Відношення кількості започаткованих розробок до кількості розробок, що завершуються процесом впровадження їх результатів у виробництво, становить приблизно 100/30, тобто лише 30 % розробок завершується впровадженням. На жаль, сьогодні в Україні цей відсоток ще менший. Тому абсолютно зрозуміло, що держава повинна цілеспрямовано діяти щодо підтримки розвитку винахідництва і широкого впровадження винаходів у процес виробництва.

Розвиток інтелектуальної власності в Україні потребує державної підтримки винахідництва, належного рівня його фінансування, популяризації даного напрямку, активізації міжнародного співробітництва в усіх сферах інтелектуальної діяльності. Значний вплив забезпечить також і створення та запровадження належної освітньої програми, вдосконалення нормативної бази, децентралізація повноважень центрального органу управління у сфері інтелектуальної власності, трансфер технологій.

Але, окрім цього, можна запропонувати декілька інноваційних методів, які поширені серед країн світу. До них належать і бізнес-інкубатори. Бізнес-інкубатори – це організації, які надають на певних умовах і на певний час спеціально обладнані приміщення та інше майно суб'єктам малого і середнього підприємництва, що розпочинають свою діяльність, з метою сприяння у набутті ними фінансової самостійності. Найважливішими функціями бізнес-інкубаторів є: надання приміщення для офісів або майстерень на умовах оренди, за цінами нижчими від ринкових і з гнучкими умовами одержання додаткового місця за вимогою. Це і адміністративні та технічні послуги, консалтинг/бізнес-планування для починаючих і потенційних підприємців. Також можливий широкий набір інших консалтингових послуг, трансфер технологій, пропозиції з проведення семінарів і тренінгів. Інноваційні бізнес-інкубатори могли б стати посередниками між ланкою малого та середнього бізнесу, заснованого на винаходах і корисних моделях, та майбутніми інвесторами й державою. У результаті це прискорило б розвиток невеликих підприємств, створення нових робочих місць, збільшило б надходження до державного бюджету тощо.

Іншою, не менш ефективною формою стимулювання винахідництва, могли б стати так звані професорські привілеї, згідно з якими права на патентування винаходів, зроблених викладачами або науковими співробітником при виконанні досліджень за рахунок бюджету, належали б цим викладачам або науковцям. Іншим важливим стимулом для активізації винахідницької діяльності може стати консалтинговий або консультативний інжиніринг.

І хоч це – досить нове явище для вітчизняного підприємця у світовій практиці, такий вид інжинірингу широко використовується, враховуючи розвиток нових технологій та інноваційних рішень. Інжиніринг – це відокремлений в самостійну сферу діяльності комплекс послуг комерційного характеру з підготовки і забезпечення процесу виробництва продукції, з обслуговування будівництва та експлуатації промислових об'єктів. Інжиніринг можна визначити як комплекс послуг, що надаються на комерційній основі техніко-економічного обґрунтування створення нових підприємств, проектуванню і експлуатації виробничих і невиробничих об'єктів, випуску нових видів продукції, удосконалення управління підприємствами тощо.

Надання на основі договору на інжиніринг повного комплексу послуг і поставок включає чотири окремих види інженерно-технічних послуг, кожний із яких може бути предметом самостійного договору. Так, консалтинговий інжиніринг пов'язаний, головним чином, з інтелектуальними послугами з метою проектування об'єктів, розробки планів будівництва і контролю за проведенням робіт. А технологічний інжиніринг допомагає надати замовнику технології, необхідні для будівництва промислового об'єкта та його експлуатації.

Консультативний або консалтинговий інжиніринг включає проведення попередніх техніко-економічних обґрунтувань і досліджень, пов'язаних із загальним проектуванням; планування та підготовку креслень і кошторисів витрат; підготовку попередніх ескізів, проектної документації, детальних креслень і специфікацій; планування та складання програми фінансування; підготовку технічних умов для участі в торгах і видачу рекомендацій, оцінку пропозицій про будівництво об'єктів; контроль за будівництвом, виготовленням обладнання, монтажем, налагодженням і пуском обладнання в експлуатацію; видачу сертифікатів про якість проведених робіт тощо.

Слід зазначити, що на кожній стадії інжинірингу завжди присутній інтелектуальний інжиніринг, тому що без креслень і планів неможливо розробити і впровадити сучасні технології та інновації. Консультативний інжиніринг можна розглядати окремо від усього комплексу інжинірингових послуг, коли організація доручає різні етапи впровадження технології різним компаніям-постачальникам.

Вектор третій. Залишаються відкритими питання прогалін законодавства в сфері інтелектуальної власності, відсутність законодавчих напрацювань щодо договірної передачі ноу-хау, визначення якого наведено у Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»¹⁵.

Договір про передачу ноу-хау має певну схожість з ліцензійним договором. Але істотна відмінність полягає у тому, що на підставі ліцензійних договорів передаються права на запатентовані об'єкти, тоді як ноу-хау об'єктивно може бути не запатентоване.

Щодо інноваційних перспектив нашої країни в сфері інтелектуальної власності, то цій галузі суспільних відносин ефективно сприятиме і нещодавно прийнятий Верховною Радою України Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність»¹⁶, який має стати запорукою ефективного використання державою свого інтелектуального потенціалу. Даний закон створює дієве правове поле для розвитку наукової і науково-технічної сфери та перетворення її на рушійну силу інноваційного прогресу України. Він також сприятиме демократизації академічного життя, прозорішому розподілу фінансування та підвищенню ефективності діяльності наукових установ. Українська наука, як середовище створення різних об'єктів інтелектуальної власності, також потребує найскорішого реформування. На жаль, країну полишають кращі наукові кадри, що є неприпустимим для перспективи розвитку науки та економіки. Закон «Про наукову та науково-технічну діяльність» передбачає шлях реформування наукової сфери. Зasadничими його принципами є децентралізація управління науковою сферою, демонополізація джерел її фінансування та європейські підходи.

Надзвичайно важливим є започаткування відповідних реформ в сфері науки, які дадуть надію молодим ученим реалізувати себе в Україні й на благо України та допоможуть відмовитися від забюрократизованої застарілої радянської системи управління наукою на користь створення креативного середовища, що спонукає до винаходів, започаткує моду в Україні на науку й перетворить науковців із жebraків на тих, хто формує суспільну думку, наслідки якої стануть відчутні у всіх сферах життя країни.

Вектор четвертий. Даний напрям стосується проблем кодифікації національного законодавства в сфері інтелектуальної власності. Так, ч. 1 ст. 41 Конституції України проголошено право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності. Відповідно до положень ч. 1 ст. 54 Основного Закону громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Правове регулювання інтелектуальної власності в умовах глобалізації вже давно займає провідне місце в економіці розвинених світових держав, таких як США, Китай, Японія та країни Європейської Спільноти. Це зумовило розуміння необхідності вироблення єдиної концепції правової кодифікації законодавства про інтелектуальну власність її об'єктів (далі – ІВ). Україна, як центральна європейська держава, безумовно, докладає зусиль, намагаючись відповідати світовим тенденціям та вимогам сучасності, однак, на превеликий жаль, ці спроби не завжди можна вважати вдалими.

Важливим напрямом подолання даної проблеми може стати конкретизована та результативна співпраця між науковою, правовою, економічною, політичною та промисловою елітами, кожна з яких має зробити свій вагомий внесок у забезпечення раціональної та ефективної системи охорони об'єктів інтелектуальної власності загалом та як об'єктів права зокрема. При цьому основний принцип взаємодії вказаних об'єктів права інтелектуальної власності повинен відображатися у чітко визначених формах і методах їх співпраці та бути зорієнтованим на досягнення кінцевого позитивного результату. Крім того, потрібно зазначити, що відповідно до глави 9 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, наша країна взяла на себе ряд зобов'язань у сфері інтелектуальної власності з метою спрощення створення і комерційного використання інноваційних продуктів та продуктів творчої діяльності на території сторін; а також досягнення належного та ефективного рівня охорони й захисту прав інтелектуальної власності¹⁷. Так, це стосується порядку продовження строків дії договорів, правочинів у сфері інтелектуальної власності та правової охорони об'єктів таких прав. Однак потрібно констатувати, що відповідні зміни стосовно правової охорони даних об'єктів Україною досі не проведені.

Сучасний стан розвитку інформаційного суспільства – суспільства знань, вимагає за необхідне привести наукову, науково-педагогічну і науково-технічну діяльність, які на сьогодні посідають місце одного з неодмінних і провідних напрямів діяльності держави, до визначення високоефективного інструментарію підвищення практичної результативності¹⁸. Розробка раціонального механізму взаємодії правоохоронних норм у сфері винахідництва як в Україні, так і в світі, а також чіткий контроль за їх дотриманням є дуже важливим для формування технічного, економічного та соціального потенціалу кожної держави. При цьому потрібно мати чітке уявлення з приводу наступних аспектів: точного визначення об'єкта, що підлягає правовій охороні; характеристики кола суб'єктів, які залучаються в процесі правової охорони цих об'єктів (автори, дослідники, винахідники, патентні повірені суб'єкти господарювання, що замовляють або мають намір використовувати винаходи у своїй діяльності, держава в особі уповноважених органів, міжнародні організації тощо); способу, згідно з яким вищезазначені суб'єкти повинні діяти, користуючись наданими правами та

виконуючи передбачені законодавством обов'язки задля визначення орієнтирів та досягнення результату. Також необхідно мати чітке уявлення щодо системи законодавства, в якій закріплені норми стосовно механізму визнання об'єкта права інтелектуальної власності, надання йому статусу результату інтелектуальної діяльності певного суб'єкта права та законні інтереси якого в подальшому будуть захищатися державою передбаченими імперативними методами.

Правові інститути інтелектуальної власності України визнають потребу в стимулюванні практичного застосування і використання в економічних цілях результатів наукових досліджень, які проводяться в наукових установах, на благо суспільства. У зв'язку із зазначеним вище необхідною видається потреба у впровадженні єдиного для України та деяких іноземних держав положення, яке б мало за мету кодифікувати законодавство про інтелектуальну власність. Розроблене положення повинно стосуватися питань права власності, охорони й комерційного використання інтелектуальної власності, яка створювалася дослідниками під час виконання своїх службових обов'язків або здійснення діяльності в науково-дослідній установі. Вступні положення мають визначати правила співпраці з промисловими та комерційними організаціями і принципи розподілу економічної вигоди, отриманої в результаті комерціалізації інтелектуальної власності. Мета такої спільної діяльності передбачає декілька аспектів, а саме: 1) заохочення, стимулювання і підтримка наукових досліджень і розробок; 2) забезпечення правової визначеності у сфері науково-дослідної діяльності і правовідносин із третіми особами у зв'язку з використанням технологій; 3) введення в дію прийнятних для установи процедур виявлення, встановлення режиму права власності, охорони і комерціалізації інтелектуальної власності; 4) забезпечення своєчасної та ефективної охорони інтелектуальної власності та управління нею; 5) створення сприятливих умов для реєстрації, моніторингу та ведення портфеля об'єктів інтелектуальної власності; 6) забезпечення справедливого і чесного розподілу економічної вигоди від комерціалізації інтелектуальної власності з урахуванням вкладів винахідників та установ, а також вкладів будь-яких інших заінтересованих осіб; 7) зміцнення репутації установи як науково-дослідної установи і члена суспільства, а також репутації дослідників шляхом застосування результатів досліджень у масштабах і на благо суспільства¹⁹.

Майнові об'єкти, що знаходяться на балансі установи, включають в себе будь-яку форму фінансових коштів, матеріально-технічної бази або ресурсів, зокрема обладнання, витрачені матеріали та людські ресурси, що надаються прямо або опосередковано. «Інтелектуальна власність» – це винаходи, технології, розробки, вдосконалення, матеріали, хімічні сполуки, способи і всі інші результати наукових досліджень та матеріальні об'єкти, пов'язані з проведенням наукових досліджень, включаючи програмне забезпечення та інші твори, що охороняються авторським правом. Саме право такої власності включає в себе майнові й суміжні права щодо інтелектуальної власності, зокрема патенти, права на корисні моделі, права селекціонерів, права на промислові зразки, товарні знаки, топологію інтегральних мікросхем, ноу-хау, комерційну таємницю та всі інші права на об'єкти інтелектуальної або промислової власності, а також авторські права, зареєстровані або незареєстровані, включаючи заявки на вказане або права на подання таких заявок, з огляду на всі розширення обсягу вимог за заявками і відновлення їх, і в кожному окремому випадку всі права або форми охорони, що виробляють той самий або подібний ефект у будь-якому місці земної кулі.

Винахідник, як безпосередній учасник відносин у сфері інтелектуальної власності – це дослідник, що зробив внесок у створення інтелектуальної власності. Серед суб'єктів права інтелектуальної власності особливе місце належить творцям: автору, виконавцю, винахіднику, раціоналізатору. Саме від творців це право може передаватися юридичній особі. Якщо охоронний документ на об'єкт права інтелектуальної власності втратив юридичну силу, то цим об'єктом може скористатися будь-яка фізична чи юридична особа.

Предмет договору на проведення досліджень може містити такі найменування: надання науково-дослідних послуг, Угоду про спільні НДДКР, Угоду про передачу матеріалу, Угоду про конфіденційність, Договір на надання консультативних послуг та інший вид договору, який стосується досліджень, проведених дослідником, у сфері інтелектуальної власності, створюваної в установі. Залежно від інтелектуального і фінансового внеску установи, авторська винагорода творцю за використання об'єкта права інтелектуальної власності визначається договором з урахуванням положень нормативно-правових актів з питань інтелектуальної власності. Володільцем усіх прав на інтелектуальну власність, яка була винайдена, розроблена або створена працівником установи в ході виконання ним своїх службових обов'язків і в рамках його трудової діяльності, як правило, автоматично стає установа.

Використання іншими особами об'єктів інтелектуальної власності, щодо яких їх правоволодільцеві належить виключне право, допускається лише з дозволу власника цього права²⁰. Суб'єкт права на об'єкт інтелектуальної власності має право передати це право іншій особі повністю або частково за договором, дозволити іншій особі використати цей об'єкт чи розпорядитися ним іншим чином, якщо це не суперечить законодавству.

Усі права на твори, що охороняються авторським правом, належать їх творцям незалежно від використання ресурсів установи. Винятки становлять охоронювані авторським правом твори, які створюються за спеціальним дорученням установи в ході виконання договору на проведення досліджень за спонсорської підтримки або іншого договору з третьою особою, при цьому враховуються положення відповідних договорів.

Обмеження прав інтелектуальної власності, у тому числі шляхом надання можливості використання об'єкта інтелектуальної власності іншими особами, визнання цих прав недійсними та їх припинення (анулювання) допускається у випадках, межах і порядку, що встановлені чинним законодавством. Якщо установа

не може здійснювати або приймає рішення не здійснювати комерційне використання будь-якої інтелектуальної власності, на яку вона заявляє свої права, вона зобов'язаний негайно повідомити про це винахідника.

Оскільки охорона і успішна комерціалізація інтелектуальної власності можуть залежати від оперативного і ефективного ведення справ, винахідники зобов'язані розкривати відомості про всю інтелектуальну власність, яка може стати потенційним об'єктом комерційного використання, негайно після того, як їм стає відомо про таку. Відомості необхідно розкривати в письмовій формі шляхом заповнення форми розкриття відомостей про інтелектуальну власність, яку можна отримати в особи або у відділі установи. Передчасне оприлюднення наукових відомостей може поставити під загрозу охорону і комерціалізацію інтелектуальної власності. Щоб уникнути будь-якої втрати потенційної вигоди, дослідникам слід докладати належних зусиль, спрямованих на виявлення інтелектуальної власності на ранніх етапах процесу розробки, і брати до уваги наслідки будь-якого оприлюднення. Рішення комерційного характеру, як-то рішення щодо умов договору відступлення/ліцензійного договору або щодо створення спеціалізованого підприємства, приймаються в індивідуальному порядку особою або комітетом, призначеним установою, з урахуванням всіх обставин.

У разі порушення норм положення застосовується прийнятий в установі порядок дій, що відповідає нормам закону. При порушенні права інтелектуальної власності потерпілий має право: вимагати визнання та поновлення своїх прав; звертатися до суду з позовом про поновлення порушених прав або припинення дій, що порушують права інтелектуальної власності чи створюють загрозу їх порушення; подавати позови про відшкодування моральної (немайнової) шкоди; подавати позови про відшкодування збитків, включаючи упущену вигоду, або стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним права інтелектуальної (творчої) власності, або виплату компенсацій; брати участь в інспектуванні виробничих приміщень, щодо яких є підстави для підозри про порушення чи загрозу порушення права інтелектуальної власності, у порядку, встановленому законом; вимагати припинення підготовчих дій до порушення права інтелектуальної власності, вимагати, в тому числі у судовому порядку, публікації в засобах масової інформації даних про допущені порушення права інтелектуальної (творчої) власності та судові рішення щодо цих порушень; вимагати від осіб, які порушують права інтелектуальної власності позивача, надання інформації про третіх осіб, задіяних у виробництві та розповсюдженні контрафактних примірників творів і об'єктів суміжних прав, а також засобів обходу технічних засобів захисту та про канали їх розповсюдження; вимагати вжити інших передбачених законодавством заходів, пов'язаних із захистом інтелектуальної власності.

Виходячи із викладеного вище, вбачається за необхідне кодифікувати чинну нормативно-правову базу, яка здійснює вплив на регулювання відносин в праві інтелектуальної власності. Це сприятиме своєчасному здійсненню прав у сфері інтелектуальної власності, захисту суб'єктів (сторін договору) від зловживання їхніми правами, перешкоджанню порушень. Крім того, використання національними установами та установами, які функціонують в іноземних державах, єдиного положення, нормативних приписів та вимог дасть можливість застосувати універсальний метод контролю над реалізацією договірних засад. Так, сторони будуть правомірно виконувати покладені на них універсальним положенням права і обов'язки в сфері інтелектуальної власності. Це також дозволить розширити професійні якості уповноважених осіб (дослідників) та запозичувати іноземний досвід усунення недоліків і вад в дослідженні проблем у галузі інтелектуальної власності.

Вектор п'ятий. Даний напрям стосується удосконалення правової культури громадян, як дієвий засіб оптимізації охорони інтелектуальної власності в країні. Економічне, політичне, культурне чи будь-яке інше цивілізоване співіснування нашої держави із європейською спільнотою та іншими країнами світу передбачає обов'язкове врахування міжнародних стандартів у різних сферах суспільних відносин, у тому числі й у сфері інтелектуальної власності. Згадані стандарти передбачають певні правила поведінки в аспекті міжнародної торгівлі, захисту прав та інтересів авторів і власників охоронних документів тощо. Принципи та загальні положення цих правил були встановлені Угодою Світової організації торгівлі про торгові аспекти прав інтелектуальної власності, директивами Ради ЄС. Курс України на інтеграцію з європейською спільнотою, активне членство та співпраця зі Світовою організацією торгівлі потребує забезпечення належної охорони та захисту прав на всі об'єкти інтелектуальної власності на рівні, який існує в економічно розвинених країнах. Надзвичайно велика або навіть і провідна роль у цьому належить правовій культурі наших громадян. Її рівень стосується в цілому всіх об'єктів інтелектуальної власності, однак для конкретизації достатньо обирати один із об'єктів.

Правова культура суспільства містить усі досягнення правового життя, характеризує його ціннісне зростання, рівень розвитку, досконалість у загальному контексті соціального прогресу. Стосовно вищезазначеного правова культура особистості – це позитивна якість розвитку правового життя особистості, що забезпечує необхідний рівень знання права, розуміння його соціальної цінності, вміння користуватися своїми юридичними правами, усвідомлене виконання своїх юридичних обов'язків. Слід розуміти, що правова культура особистості припускає досягнення необхідного і достатнього рівня знання права, оскільки оволодіти правом у повному обсязі не в змозі навіть юрист-професіонал. Тому певний мінімум знання права – передумова правової культури. Одним із основних засобів вдосконалення культури в сфері права інтелектуальної діяльності є підвищення якості нормативної бази, посилення наукової обґрунтованості та демократизації правотворчості й правозастосування.

Посилення правової культури в цілому як фундамент для захисту прав інтелектуальної власності в Україні пов'язано з необхідністю приведенням законодавства нашої країни у відповідність до законодавства

ЄС згідно з Загальнодержавною програмою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженою Законом України від 18 березня 2004 року. Незважаючи на активізацію зусиль правоохоронних органів України із забезпечення захисту права власності на деякі об'єкти інтелектуальної власності, загальний рівень правопорушень у цій сфері залишається високим, що є підставою для звинувачення України в низьких стандартах забезпечення захисту прав інтелектуальної власності. Необхідно завершити формування законодавчої бази для забезпечення функціонування відносин у сфері інтелектуальної власності. Мають місце пропозиції щодо спрямування всіх спорів, пов'язаних з інтелектуальною власністю, до компетенції господарського суду. Підставою для цього є факт високої кваліфікації суддів, які мають специфічні знання. Сьогодні ці справи, їх підготовка до розгляду, сам розгляд і винесення рішення є чи не найскладнішими з точки зору навіть техніки, тому потрібне розгалужене, велике за обсягом і структуроване законодавство, яке включає імплементовані норми міжнародних актів.

Враховуючи вищевикладене, робимо висновок, що необхідне подальше посилення правової культури для захисту прав інтелектуальної власності, підвищення загального рівня підготовки кваліфікованих фахівців з цих питань. Це потребує великого обсягу спеціальних теоретичних знань та практичного досвіду вдосконалення законодавства, спрямованого на охорону права на об'єкти інтелектуальної власності, створення сприятливих умов для розвитку цивілізованого ринку цих об'єктів. Потрібне державне сприяння охороні інтелектуальної власності, що вимагає запровадження організаційно-правових заходів. Для їх здійснення необхідна координація роботи різних органів державної влади, недержавних установ та громадських організацій, визначення подальших шляхів розвитку національної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні. Підвищення культури суспільних відносин у сфері інтелектуальної власності сприятиме оптимізації необхідних умов для творчої інтелектуальної діяльності інженерів, винахідників, науковців, для розвитку цивілізованого ринку результатів їх діяльності, комерціалізації широкого кола різних об'єктів інтелектуальної власності, ведення ефективного та чесного бізнесу тощо. Все це необхідно для розвитку національної економіки, підвищення рівня добробуту громадян, забезпечення національної безпеки нашої держави і поліпшення загального рівня культури наших громадян, що створить передумови для євроінтеграції в недалекому майбутньому.

У контексті підвищення правової культури в сфері інтелектуальної власності культурологічні підходи потрібно удосконалити і до підготовки майбутніх юристів. У системі вищої освіти передбачається, що тільки громадянин, який глибоко усвідомив державно-національні інтереси та національні цінності й загальнолюдські надбання, котрий уміє реалізувати свої знання, фахові навички та вміння в полікультурному просторі, має почуття патріотизму, національної свідомості, високі морально-професійні якості, зможе проводити практичну діяльність на належному рівні. Зрозуміло, що і в сфері охорони та захисту інтелектуальної власності.

Рівень культурологічно зорієнтованого розвитку особистості майбутнього юриста виводить на розуміння сутності внутрішнього імперативу професійного обов'язку, тобто пізнання сутності власного обов'язку у кожному явищі, що безпосередньо впливає на якість юридичної діяльності та правової культури суспільства. Лише високий рівень особистої, а отже і професійної культури, є засобом, здатним запобігти використанню юристом своїх знань законів для свавілля, спрямованого супроти цих законів. Джерелом будь-якого беззаконня з боку юриста передусім є безкультур'я.

Переосмислення проблеми культурологічної освіти майбутніх юристів виводить на розуміння необхідності докорінного оновлення організації та здійснення професійної підготовки. По-перше, впровадження культурологічної підготовки майбутніх юристів як цілісної соціальної багаторівневої динамічної системи на всіх етапах професійної освіти виховує спеціаліста, який уміє реалізувати свої знання, фахові навички та вміння в полікультурному правовому просторі, має почуття патріотизму, національної свідомості, високі морально-професійні якості, про що свідчить анкетування, експертні оцінки викладачів та студентів юридичного факультету. По-друге, опитування студентів-старшокурсників підтвердило необхідність здійснення фахової підготовки на основі глибоких засад світової і національної культури, що робить правознавця епіцентром впливу об'єктивності на рівень правової культури в країні, зміцнює позиції Української держави на міжнародній арені.

У суспільстві поряд з верховенством права має бути також верховенство правової культури. Адже саме за наявності верховенства культурологічних засад формується професійна свідомість юриста, духовні параметри його юридичних дій. По-третє, логічні умовиводи, заперечення, твердження інтуїтивного чи професійного характеру щодо ефективності культурологічної освіти майбутніх юристів як цілісної динамічної системи виводять на необхідність глибокого аналізу даної проблеми в теорії та методології вищої школи України, на виявлення тенденцій культурологічної освіти в історії та філософії вітчизняної та зарубіжної вищої правової школи, на розробку концепції культурологічної освіти студентів-правознавців (універсальну та індивідуальну), на вивчення індивідуальних особливостей майбутнього юриста, рівня його освіченості та інтелекту, професійної підготовки з метою створення спеціальної методики особистісно орієнтованого підходу в культурологічній освіті.

Найважливіший ціннісний критерій права, правової культури, правового закону – це мораль, адже будь-який юридичний акт як форма існування права є водночас і раціональним, оскільки обумовлює зовнішні суспільні межі свободи поведінки людини, ґрунтуючись на об'єктивній реальності й необхідності, і ірраціональним, адже звертається передусім до волі людини. Воля ж людини – це її справжнє «я», істинне ядро її

сутності; саме тому вона становить основу її свідомості як дещо абсолютно надане та суще, далі якого вона йти не може. Адже вона є сама такою, якою вона бажає, а бажає так, якою вона є. Звідси випливає, що право є мірою свободи й справедливості, гарантом самодостатнього й захищеного від небезпеки життя. В українській правовій системі створено професійно-етичний кодекс адвокатів, який визначив певні вимоги до рівня професійної кваліфікації, честі, гідності, етичних принципів фахівця, адвоката, а саме: а) у стосунках з колегами – принципи поваги, доброї волі, коректності, доброзичливості, відповідальності за рівень власної професійності, готовність надати колезі професійну допомогу; б) у взаємовідносинах з клієнтом – принципи завоювання взаємної довіри, адвокатської таємниці, абсолютної чесності, професійної гідності, стриманості й коректності. Зауважимо, що професіограма адвоката, яка визначає соціально-психологічні особливості його діяльності – захисника всіх прав та інтересів підсудного, поєднує знання фахівця (уміння виявити мотиви злочину, побічні причини, особливості психіки підзахисного тощо) і морально-етичний зміст його особистості (принциповість, чесність, гуманізм, відчуття біди іншої людини, бажання допомогти їй тощо).

Підсумовуючи все сказане вище, доцільно шукати шляхи подолання суперечностей, що наявні нині в процесі підготовки юристів-фахівців, шукати на системних засадах створення і впровадження в практику вищої школи інтеграцію юридичної освіти й науки, культурологічну модель підготовки студентів вищої школи права до майбутньої професійної діяльності. Ця модель має бути спрямована на підготовку фахівців у галузі права, спроможних розрізнити право як силу, покликану захистити права і свободи громадян, що відповідає вимогам загальнолюдської моралі, рівності й справедливості в суспільстві; і право як суспільний феномен, що разом з іншими суспільними чинниками формує ідеали та межі цієї свободи.

Враховуючи все вищевикладене, можна зробити наступні підсумки. По-перше, є необхідність подальшого посилення правової культури для захисту прав інтелектуальної власності, підвищення загального рівня підготовки кваліфікованих фахівців з цих питань. Потрібне державне сприяння охороні інтелектуальної власності, що вимагає запровадження організаційно-правових заходів. Для їх здійснення необхідні координація роботи різних органів державної влади, недержавних установ та громадських організацій, визначення подальших шляхів розвитку національної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні.

По-друге, необхідно кодифікувати чинну нормативно-правову базу, яка здійснює вплив на регулювання відносин в праві інтелектуальної власності.

По-третє, варто подолати суперечності, наявні сьогодні в процесі підготовки юристів-фахівців, шукати на системних засадах створення та впровадження в практику вищої школи інтеграцію юридичної освіти і науки, культурологічну модель підготовки студентів вищої школи права до майбутньої професійної діяльності. Ця модель має бути спрямована на підготовку фахівців у галузі права, спроможних розрізнити право як силу, покликану захистити права й свободи громадян, що відповідає вимогам загальнолюдської моралі, рівності та справедливості в суспільстві; і право як суспільний феномен, що разом з іншими суспільними чинниками формує ідеали та межі цієї свободи.

По-четверте, слід розробляти і реалізовувати структуровану програму для реалізації стратегії управління інтелектуальною власністю в країні. Беручи до уваги, що існують різні техніки управління проектами, і всі вони включають поширені особливості, то відповідні державні органи та інституції у сфері інтелектуальної власності повинні вибирати і реалізовувати ту методологію, яка найбільш підходить до реальної ситуації та є максимально ефективною.

¹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wipo.int/pressroom/ru/articles/2019/>

² Там само.

³ Національна стратегія розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період до 2020 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sips.gov.ua/ua/project-ip-strategy28082014>

⁴ Концепція розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності на 2009–2014 роки : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sips.gov.ua/i_upload/file/konts9-14.doc

⁵ Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 7. – Ст. 32 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3687-12>

⁶ Про охорону прав на промислові зразки : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 7. – Ст. 34 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3688-12>

⁷ Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 7. – Ст. 36 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3689-12>

⁸ Про охорону прав на сорти рослин : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 21. – Ст. 218 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3116-12>

⁹ Про охорону прав на зазначення походження товарів : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 32. – Ст. 267 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/752-14>

¹⁰ Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 8. – Ст. 28 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/621/97-%D0%B2%D1%80>

¹¹ Про авторське право і суміжні права : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 64 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>

¹² Про захист економічної конкуренції : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>

¹³ Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 24. – Ст. 183 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1587-14>

¹⁴ Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаних з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 17. – Ст. 121 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2953-14>

¹⁵ Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 45. – Ст. 434 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/143-16>

¹⁶ Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 3. – Ст. 25 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19>

¹⁷ Гордієнко С.Г. Захист інтелектуальної власності в Україні в сучасних умовах : Курс лекцій / С.Г. Гордієнко. – К. : Поліграфічне підприємство «Гранма», 2011. – 480 с.

¹⁸ Інтелектуальна власність в Україні: досвід, законодавство, проблеми, перспективи / О. Орлюк // Право України. – 2011. – № 3. – С. 4–21.

¹⁹ Ходаківський Є.І. Інтелектуальна власність: економіко-правові аспекти : навч. посіб. / Є.І. Ходаківський, В.П. Якобчук, І.Л. Литвинчук. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 276 с.

²⁰ Methodology for the Development of National Intellectual Property Strategies. [Tool 1: The Process]. – Geneva: WIPO Publication No. 958.1E, 2016. – 42 p.

Резюме

Бошицький Ю.Л. Інноваційні перспективи України в контексті оптимізації правової охорони інтелектуальної власності.

Стаття присвячена ролі інноваційних процесів щодо оптимізації правової охорони інтелектуальної власності в Україні. Розглянуто п'ять векторів удосконалення національної системи охорони інтелектуальної власності в контексті інтеграції України у європейську спільноту. Наводиться нормативна база в цій сфері, а також сучасна стратегія інноваційного розвитку українського суспільства. Увага приділяється прогалинам законодавства в сфері інтелектуальної власності та кодифікації національного законодавства в зазначеній сфері. Розглядаються і питання *удосконалення правової культури громадян, як засобу оптимізації охорони інтелектуальної власності в країні. Аргументується необхідність подальшого посилення правової культури для захисту прав інтелектуальної власності, підвищення загального рівня підготовки кваліфікованих фахівців з цих питань.*

Ключові слова: інтелектуальна власність, інноваційна діяльність, правове регулювання, правова культура, захист інтелектуальної власності.

Резюме

Бошицький Ю.Л. Инновационные перспективы Украины в контексте оптимизации правовой охраны интеллектуальной собственности.

Статья посвящена роли инновационных процессов по оптимизации правовой охраны интеллектуальной собственности в Украине. Рассмотрены пять векторов совершенствования национальной системы охраны интеллектуальной собственности в контексте интеграции Украины в европейское сообщество. Приводится нормативная база в этой сфере, а также современная стратегия инновационного развития украинского общества. Внимание уделяется пробелам законодательства в сфере интеллектуальной собственности и кодификации национального законодательства в указанной сфере. Рассматриваются и вопросы совершенствования правовой культуры граждан, как средства оптимизации охраны интеллектуальной собственности в стране. Аргументируется необходимость дальнейшего усиления правовой культуры для защиты прав интеллектуальной собственности, повышения общего уровня подготовки квалифицированных специалистов по этим вопросам.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, инновационная деятельность, правовое регулирование, правовая культура, защита интеллектуальной собственности.

Summary

Boshitsky Yu. Ukraine's innovation prospects in the context of optimizing the legal protection of intellectual property.

The article covers the role of innovation processes in optimizing the legal protection of intellectual property in Ukraine. Five vectors of improving the national system of intellectual property protection in the context of Ukraine's integration into the European community are considered. The regulatory framework in this field and the modern strategy for the innovative development of Ukrainian society are presented. Attention is paid to gaps in legislation in the field of intellectual property and to the codification of national legislation in this field. The issues of improving citizens' legal culture as a means of optimizing the intellectual property protection in the country are also considered. The need for further strengthening the legal culture for the protection of intellectual property rights and for raising the general level of training qualified specialists in these issues is argued.

Key words: intellectual property, innovation activities, legal regulation, legal culture, intellectual property protection.